

1818.

10.

RÁJNIS ÉS KORA

TANULMÁNY

ÍRTA

VESZPRÉMI VILMOS.

BUDAPEST, 1889.

WEISZMANN E. NYOMÁSA.

18635

RÁJNIS JÓZSEF

Nemzetünket a végképi enyészettől a mult század második felében a fölélenkült irodalom mentette meg. Az elsúlyedt közszellemet már régen a cenzura bilincsei tartották fogva. A kormány és főnemesség a nemzet érdekeivel ellenkező úton haladt, hogy saját hatalmát mennél szilárdabb alapra építhesse az uralkodóházzal szemben, de egyszersmind mennél mélyebb gyűlöletet keltsen maga iránt a pusztulást oly fájdalmasan szemlélő köznépbén. A XVII. század heves irodalmi vitái, melyeket a politikai mozgalmak váltottak fel, a nevezetes szathmári béke gyarló eredményeibe fuladtak. Nemzetünk kimerülve, elalélva, mintegy elfásúlt közönnyel adta meg magát a sorsnak, a mely — hite szerint — úgy sem volt többé megváltoztatható. A Mária Terézia alatti folytonos háborúk minden anyagi és szellemi erejét kimerítették s úgy látszott, hogy a »Vitam et sanguinem!...« híres jelenete aligha fog ismétlődni többé.

Azonban a szellem fejlődésében épen úgy, mint a nagy természetében soha sincs sem megállapodás, sem visszafejlődés. A látszólagos veszteglés legtöbbször titkos erősbulése, fejlődése a szellemnek, a mely, mikor megnyilatkozik, nyilván látható, hogy egy-egy korszak néma csendjében izmosult bensőleg. A magyar nemzeti közszellem is kifáradt. Nemzetünk lezorult a legsarkalatosb nemzeti jogok gyakorlatáról: de a köznemesség s a szegény, sanyargatott jobbágyság testben, lélekben magyar levén, föntartotta

még valamennyire — már a mennyire a mindenfelől oly erősen támadó ellenségektől lehetett — hazafiságát, a mely hova-tovább erősbulve megmentette nemzetünket. A szellemi mozgalmak szüneteltek, a szellemi fejlődés kialudni látszott — de nem aludt ki. Új s annál nagyobb erővel nyilatkozott a dolog természete szerint nálunk is azon az úton, mint a legtöbb külföldi nemzetnél, t. i. az irodalomban. Néhány szegényebb köznemesi család sarjadéka indította meg a mozgalmat, a kik testőrök, katonák, papok, professzorok voltak s a kik már lelkük egész hevével fordultak egy jobb kor reményéhez, mikor még a közélet mély álomba volt merülve, a kik hittek fejlődésünkben, biztak életrevalóságunkban s várva-várták a pillanatot, hogy fölléphessenek nyilvánosan is, hogy átönthessék lelkük melegét az egész nemzetbe.

Tudva van, hogy a mult század második felében megindult irodalmi mozgalmak kezdeményezői a bécsi magyar testőrök voltak Bessenyei és Báróczi vezetése alatt, a kik a nagy világváros pezsgő életében fájdalmas érzéssel gondoltak vissza nemzetük elmaradottságára s a kik erős fogadást tettek, hogy a külföld előhaladottabb szellemét próbálják beoltani a magyarságba. De ugyan ekkor itt benn a hazában a régi magyar költészetnek mintegy folytatásaképen az úgynevezett népies iskola alakult meg. Legalább Dugonics és Gvadányi a régi históriás énekek stíljében igyekeztek a népre hatni. Sikerük csakhamar szembetünövé lett főkép akkor, a mikor Dugonics *Et el káját* s Gvadányi *Rontó Pálját* mindenfelé olvasták a hazában.

A francia szellemet utánzó s a népieskedők között egy új irány támadt, a mely talán költői nyelvünk fejlődésére sokkal nagyobb hatást gyakorolt előzőinél: az irodalmunk történetében úgy nevezett klasszikai iskola. Amazok részint a köznemességre, részint a köznépre támaszkodtak: ez a tudósokra, a latin műveltségűekre támaszkodott s megvetette a többi mozgalmat.

Három igénytelen szerzetes: Baróti Szabó Dávid, Kőszegi Rájnis József és Révai Miklós alapították meg a klasszikai iskolát, a mely később eszmékben, tárgyban és alakban Berzsenyinél, Kazinczynál lett igazán művészivé. Mint a népieskedők, ők is régi hagyományra hivatkoztak s működésüknek mintegy a történeti hagyományval kívántak biztos alapot vetni.

Különösen Rájnis harczolt a mellett, hogy az irány, a melynek harczosává szegődött, már régi keletű. Mint minden újítás: úgy ez is legelőször a költői külformák használatában nyilatkozott. Rájnis első és legfontosabb művében, a *Kalauzban*, *) kevélykedve sorol fel néhány verselőt a XVI. és XVII. századból, a kik az «igaz magyar vers-szerzés» szabályait alkalmazták, habár azokat nem is formulázták elméletileg. Ez neki volt föntartva s pályájának csakugyan egyik legfontosabb hatása nem is egyéb, mint az, hogy a klasszikai sztrófák szabályait ő próbálta először rendszerbe foglalni.

Sajátságos jelenség, de a magyar közszellem fejlődésének menetéből könnyen érthető, hogy még mielőtt a tősgyökeres magyar versek, az ugynevezett hangsúlyos — ütemes versek szabályairól valaki csak kissé behatóbban gondolkozott volna is: az idegen minták után induló verselés törvényeiből már egész rendszert csináltak. E rendszer ugyan változott többé-kevésbbé: de alapjában megmaradt továbbra is.

Mielőtt azonban a klasszikai iskolának ez egyik fő és talán leglényegesebb hatásáról szólnék: lehetetlen, habár csak futólagosan is meg nem emlékezni azon kérdéstről, hogy honnan fejlődött a klasszikai iskola? Vajjon a véletlen műve-e ez, vagy egy pár szeszélyes agy játéka, vagy inkább az irodalmi és korviszonyok együttes hatásának köszöni létét?

Irodalmunk történetében e kérdést legújabbán Dr. Váczy János vizsgálta a »Magyar klasszikai iskola triász» című értekezésében. **) Ő a renaissance első s nálunk bizonyára kevésbé érezhető hatásából igyekszik kimagyarázni azt, hogy a régi latin és görög műveltség, a klasszikai költészet utánzó, a mint egyszer az első lökést megérezték, sohasem szüntek meg nyelvünket s költészeti stílusunket ahhoz idomítani. Előbb lelketlenül utánoznak mindent »A régieknek nemcsak nyelvét iparkodtak elsajátítani, hanem szokásaikat, ruházatokat s életmódjukat is, szóval teljesen visszaidézni az ókort egész pogány színezetével.» Később a lelketlen utánzásból kezdtek kigyógyulni. Nem az eredeti latin s görög nyelvet használják, hanem a nemzet s főképp a külalakkal való bánásban mutatnak némi gyakorlottságot.

*) A magyar helikonra vezérő Kalauz. Az az: a magyar versszerzésnek példái és regulái. Irta Kőszegi Rájnis József. Pozsonyban 1781.

**) Egyetemes Philologiai Közöny. 1886. X. évf. 270—285.

Azt hiszszük mi is, hogy ez irány sohasem halt ki végkép nemzetünkben. A XVI. XVII. századbeli klasszikus fordítók nyilván mutatják, mily előszeretettel fordultak a latin költészet felé s mennyire törekedtek azt nálunk meghonosítani. Ide járult a múlt században elgyöngült nemzeti szellem erőtlensége, a hazai, tősgyökeres formák elsatnyulása, vizenyőssége, a melytől önként más felé fordult a közszellem. A régi historiás énekek maradványai kivált Kónyinál, a magyar haza együgyű hadi szolgájánál — mint magát nevezi — egészen ellaposodnak, elpóriasodnak, tökéletesen élvezhetetlenné válnak, melyektől a jobb izlésűek gúnynyal fordulnak el.

Elmondhatjuk tehát, hogy a klasszikai iskola keletkezése sokkal inkább a belső szükségesség, a régi hagyomány s a költészeti állapotok természetszerű fejlődése, semhogy azt egyedül a véletlennek kellene tulajdonítanunk. Ide járul végre a magyarság általános latin műveltsége, a melyet a főtebb nevezett értekező nem említ. A magyar műveltség nagy részben a latinon nyugodott. Tudva van, hogy a latin volt a törvénykezés, tanítás nyelve. A köznemesség latinul beszélt s levelezett. E szempont bizonyára már kezdetben is elég támaszpontul szolgálhatott a klasszikai iskola megalapítóinak, a kik bizton számíthattak követőkre a magyarság nagy részében.

Különösen Rájnis fogta fel e mozzalmat körülbelül hasonló szempontból. Ő mindig csak a »tudósmagyarokhoz« szól, a kik — úgy hiszi — megunták már a »rithmusszerzőket,« kik »a drága időt ily gyermekes dologra vesztegették.

A klasszikai iskola tagjai közt ő volt a legtüzesebb vitatója az irány helyességének. Már ifju korában nagy szorgalommal fogott a latin költők tanulmányozásához s megmaradt tanulmányai, törekvései mellett egész haláláig.

A múlt század első felében, 1741-ben születvén Kőszegen, az ottani jezsuiták vezetése alatt álló gimnásiumban, a melyet a nagy Széchenyi György 1684-ben alapított, tanult, s megkedvelvén a szerzetet, maga is letette a fogadalmat s belépett a szerzetbe. Lehet, sőt valószínű, hogy Spangár Andrásnak érdemei, a ki híres magyar egyházi szónok volt és sokáig tanárkodott Kőszegen, nagy, elhatározó befolyással voltak az ifjú fejlődésére s irányára. Lehet, hogy Spangár *M a g y a r k ö n y v t á r**) című művét is jól ismerte, mert a régi magyar irodalmi művek ismeretében majdnem oly alapos volt később is, mint nagy barátja, Révai.

* A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században. Irta Molnár Aladár. 242. l.

Innentől fogva sokat hányódott az országon kívül is, de, bár folyvást latin művekkél foglalkozott, sőt eredetileg német ajkú szülőktől tanult is: nem szűnt meg a hazai nyelvben magát mennél tökéletesebben kiképezni. Csakhamar bizonyos tekintélyre kezdett tenni a szerzetben. Egy alkalommal őt küldi a szerzet Pozsonyba, hogy az ott egybegyűlt rendeknek tartson prédikációkat. **) Ez bizonyára sokat bizonyít Rájnis szónoki képessége mellett. Tüzes és rábeszélő tehetségére nagy figyelemmel lehetett főnöke is s méltán várta tőle, hogy a protestantismus ellen okkalmóddal, de mindenestre sikerrel használja fegyvereit. Azután őt mindenkép derék magyarr predikátornak tartották, a ki a szerzetre dicsőséget vala árasztandó.

A szerzet eltörlése (1773) után szomorú napok virradtak Rájnisra. Sokszor még napi kenyere sem volt meg, de azért folyvást írt, folyvást dolgozott. Társai, a kikkel korán megismerkedett, szintén silány anyagi állapotban voltak. Révai tudvalevőleg, örökös szükségben szenvedett. Baróti szintén sokat túrt egy ideig, de később Pyber barátja pártfogása alatt elég gondtalanul élt. Rájnis életének csak utolsó éveit voltak kevésbé sanyarúak. Legtöbbet szenvedett, mikor 1784-ben Győrött vonult meg. De irodalmi tekintetben itt dolgozott ő mégis igazán kedvére. Révaival is itt kötött barátságot s itt látogatta meg őket Kazinczy s itt vacsorálgattak többször a »Bárány fogadóban.« Ekkor már Rájnis hízni kezdő, zömök, alacsony természetével épen ellentéte volt a szikár, hajlékony, csontosarczú Révainak. Rájnis — mint Kazinczynak a »Pályám emlékezete« s a »Magyarországi utak« című műveiben olvassuk — meghitt barátai körében szeretett adomázni s ha neki hevült, beszéde szinte a »harsogásba« csapott s jóízűen kaczagott, ha ötleteit nem értették.

Azt soha sem tudta megbocsátani Barótinak, hogy előtte mert föllépni a nyilvánosság előtt Verskoszorújával. Hogy az elsőség babérját Baróti »elcsipte« tőle: minden lépten-nyomon iparkodott rajta boszút állani. Egyébiránt K a l a u z á b a n büszkén kérkedik vele, hogy semmiféle mintája nem volt, mert már 1773-ban készen volt könyve, csak hogy ő a Horác »nonum prematur«-jához tartotta magát s míg a 9-ik esztendő várta: mások már, kivált Szabó és Révai rég bemutatták az új szabású verseket. Ez az érzés sohasem aludt ki Rájnisból. Még

**) U. o. 155 l.

fordításaiban is folyvást üldözte a gondolat, hogy nem ő lehetett az új mértékű versek első bemutatója. Társa elleni boszuját, lenézését sőt megvetését a sirba vitte magával 1811-ben, vagy 1812-ben**) a híres Festetich Georgiconában, hol, mint Fejér György *) írja, scholarcha volt.

Egyszerű élet volt ez: de tele küzdelemmel, sanyarúsággal. Rájnisnak mind a magán, mind a nyilvános életben sok ellensége volt, a kiket jobbadán maga szerzett. Pályájának jó részét irodalmi polemiái töltik be, a melyeket Ráthtal, a M a g y a r H í r m o n d ó szerkesztőjével, Baróttal s Bacsányival vivott.

Mielőtt azonban e nevezetes polemiákról szólnék: ideje, hogy a K a l a u z t vegyem kissé behatóbb tárgyalás alá, ez lévén Rájnisnak főműve.

A Rájnis K a l a u z a nagy hatást tett Révaira is. Méltán mondható — így ír Csaplár *) — hogy voltaképen Rájnis K a l a u z á b a n nyilatkozik nálunk a klasszikai iránynak határozottabb, célúdatosabb s ennél fogva már egyszersmind kritikái bátorságu föllépése. De Révai nem óhajtott ily merev nézeteket hangoztatni, a melyeket a K a l a u z irányzatában sem javasolt. Különben is irtózott az oly éles polemikus megjegyzésektől, a melyeneket Rájnis már első és főművében is gyakran alkalmazott főleg Baróttira és Ráthra. Révai simulékony, engesztelékeny természetével nem fért össze az a makacs megátalkodottság, a mely Rájnist különösen jellemzi. Révai még későbbi híres nyelvészeti csatáit is álnév alatt vivta. Rájnis nem félt a nyilvános harcztól, azt híven, hogy az ő meggyőződése mindig a legtisztább szempontokon alapszik. Ily célzattal jelent meg a K a l a u z is, mely két részből áll: az első rész példákat, a másik szabályokat tartalmaz. Rájnis úgy véli, hogy a ki ez utóbbiakat megtanulja: bátran fölmehet a Helikonra.

Anachronismus volna tőlünk Rájnisnak a mostani költészeti fogalmak szerint annyira primitív felfogását megátamdnunk. Ő még alig gondolta el, hogy a költészet valami egyéb is, mint a beszédnek — hogy az ő nyelvén szóljunk — mérsékelt sorokba való szedése. Nem is valami

**) A M. N. Múzeum könyvtárában levő Kalauz Bacsányi tulajdona volt, lehet tehát, hogy ő jegyezte föl a könyv táblájára R. születését és halálát. E szerint szül. 1741 juu. 4, megh. 23 Sept. 1812.

*) Tud. gyűjtemény 1823. évf. IX. 35 l. Az egyetlen forrás Rájnis életére, a melyet Toldy is kivonatolt K ö l t. K é z í r k ö n y v é b e n.

*) Révai Miklós élete. II. k. 134. l.

különös költői ihlet vezette őt e pályára. A klasszikai iskolának megalapítói közül egyik sem volt igazi költő. Még Baróti Szabó legalább irt egy pár jó verset. A ledőlt dió fához című ódája a jobb hazafiás költemények közé tartozik. Révai is irt néhány türhető verset. De általában véve igazi költő egyik sem volt. Legkevesebb volt pedig Rájnis. E tekintetben Bánóczy véleményét*) egyáltalában nem fogadhatjuk el. Bánóczy Rájnis költőiségéről ezeket írja: «Van azonban neki igazi költői érzéke is, sőt ha a triászban valakire minden áron rá kellene fogni, hogy született költő, a megszorult kritikus legtöbb joggal Rájnist nevezhetné meg.» E sehogysen indokolható véleménynek még csak alapját sem tudjuk elképzelni. Rájnisnak minden műve, még azok is, a melyek valamennyire jó vers számba mehetnek, alig egyebek mértékre szedett prózánál. Ő előtte a tartalom fontossága csak mellékes volt. Azt hitte, ha hibátlan klasszikai sztrófákat szerkeszt; egyszersmind a legjobb verset írja. Erre akarta ő tanítani a «tudós magyarokat». Ez volt egyik főczélja. Sohasem az aesthetikai szempont nála az irányadó. Tagadhatlan, hogy nyelvének van némi tisztasága, némi élénksége: de Baróti Szabóval éppen nem mérkőzhetik. Verselése mutat bizonyos könnyedséget: de egészben véve alig irt említésre méltó költeményt, még ha ideszámítjuk kiadatlan dolgozatait is. **) A mit Szent István jobb kezéről irt, csak ügyes verselésnek vehető. Sem az érzés főnkeltése, sem költői motivumai nem mutatják az igazi költőt. Verse azonban elég hangzatos. Pl. a következő sztrófa:

Már elég! szűnjön panaszod, magyar nép!

Ime óhajtott örömed világa

A magyar vértől nemesült mezőkön

Fényleni készül.

Különben ez az egyetlen verse, a melyben leginkább megközelíti Barótit a Ledőlt dió fában. Van legalább némi ódai hangja, kivált e két sztrófában:

Már ne félj vérben — fürödő Hadaktól:

A dühös réznek fene pattogását,

S villogó kardok' veszedelmes hangját

Semmiben hajtsad.

*) Révai Miklós élete és munkái. Bpest, 1879. 183. l.

**) Szándéka volt Rájnisnak a Kálauzt egészen megjavítani s Magyar Parnaszus czímmel újra kiadni. De csak első része készülhetett el s ez a m. tud. akadémia könyvtárában-kéziratban-olvasható. Megvan a M. N. muzeum-könyvtárában is: L. II. 221. czím alatt. Ebben több kiadatlan verse van.

Im! reád vigyáz magas Udvarából,
 S míg reád vigyáz szerető szemekkel
 E jeles kintsnek nagy erős Hatalma:
 Bátran örülhetsz.

A IV. darabban kikel azok ellen, kik ártalmas könyveket írnak. Ért hozzá, hogyan kell súlyos, dörgő szavakat halmozni: de az egész általában véve nem a nemes harag ódai tüze, csak az átkozódás prózai hangja.

Alig lehet valami furcsább jelenséget látni költésztünkben, mint a Rájnis XXVI. számú verse: «Ezerhét száz hetvenhét után harmadik esztendőben Karátson havának elein Átila királynak kocsissa, éjfélkor megjelenvén, arra kényszeríti a poetát, hogy feddő verseket írjon.» A kocsis azért üti veri a szegény poetát, hogy már elfajult magyar vére, elhagyta magyar ruháját, nem írt satirákat, csipdeső verseket, pedig hajh! sok alkalom lett volna reá. Rájnis bizony nem egyszer átlépi még ama korszak izlése határát is, de erősen sarcasticus főképp, mikor azokra zúdul panasza, kik az édes anyai nyelvet elhanyagolják. Még ennél is furcsább a «Mojzes éneke» című verse, a melyben nem kevesebb, mint 10-féle klasszikai sort kevert össze úgy, hogy jambuson kezdve, minden lehető klasszikai sor előfordul benne. Innen is látszik: mennyire rabja volt ő a pusztal alakiságnak s mennyire alatta maradt az eszmei tartalomnak.

Sikerültebb a magyarokhoz című alkaeosi formában 1790 ben írt verse. *) Ez abból az alkalomból készült, mikor II. József császár a koronát visszaküldötte. A Magyar Parnasszus jegyzetében azt olvassuk, hogy Bécsben nyomtatásban is megjelent. Mi csak a kéziratot láttuk. Ez is szörnyen el van ugyan nyujtva és sok ugynevezett utszéli eszmékkal van megtöltve: de mind a mellett némi figyelmet érdemel. Elég jól indul:

Ebredgy tel immár, nyissd szemedet Magyar!

A menny Urának nagy tsuda dolgait

Bámulva lássad s a Hazádon

Szánakodó különös kegyelmét.

Végső sztrófája így hangzik:

Megvallya József, 's vallya egész Világ:

Hogy véled együtt a koronás Fejed

Egy fő-hatalmu szép Hazának

Fő Ura, és nagy Urak-Királya.

*) A Magyar Parnasszus. Kézirat a m. tud. Akad. könyvtárában.

Ehhez sorozható «A nagy méltóságú Ghimesi Grófna k, Forgács Miklósnak dicsérete» is, mely szintén 1790-ben készült *).

Ebben is megközelíti, habár nem is éri el az óda igazi magas, főnkelt hangját. Mindenesetre jobb vers, mint a K a l a u z akármelyik darabja. Némi emelkedettség mindjárt elején érezhető;

Elmondom. Hallyad gyászos homály után

Uj fényre lépett Szép Haza! Ghimesi

Es Gátsi gróf Forgács Miklósnak

Érdemeit kijelenti lantom.

Elmondja, hogy mennyi bátorság kellett ahhoz, hogy míg a magyar szabadság földre tiportatott: ő nyiltan föl-emelte szavát s nemzetünk közjáváért merészen sikraszállt a bécsi kormány ellen. E jeles magyar főúr abban az időben több hasonló panegyricumnak volt tárgya. A népszerű nyitrai főispán ugyanis egyrészt a legnemesb humanizmustól vezetettve, más részről a nemesi jogokat teljes erejével védve: a szegény nemesek segélyezését tűzte ki egyik céljául s erre vonatkozólag részletes tervet is készített.**) Azonkívül a legerélyesebben tiltakozott az önkényuralom ellen s visszakövetelte a nemzet elvesztett szabadságát. A kegyvesztett főúr ugyan — mint Ballaginnál olvassuk — semmiképen sem volt alkalmas a békitő szerepre: de az írók kisdud táborában bizonyos nimbussal környezték egész alakját.

Rájnis következő versei: Vizer Ádám Urról, A Fels. II. Leopold királynak dicsérete, A Múzsához, Az eloszlott Jézus-társaságnak emlékeztetére ***) stb. többé-kevésbé mind megérdemelnek némi figyelmet a nélkül azonban, hogy jelleméhez valami új vonást szolgáltatnának. Ezekhez sorakozik a K a l a u z egy darabja, mely Szily János püspöki beiktatására készült s mely mind az érzés nemességére, mind a nyelv és verselés könnyedségére nézve legértékesebb darabja a Kalauznak. Rájnis allegoriába öltözteti a cselekményt s így kezdi:

Menj elébb kicsinyke nyájam!

Menj legelve játszadozva!

Érjed el, míg tartja kedved

A mosolygó szép fűvetskét

*) U. o.

**) A Politikai irodalom Magyarországon, 1825-ig. Ballagi Gézáttól. Budapest, 1888. 255. 374. l.

***) A Magyar Parnasszus Kézirat a m. tud. Akadémia könyvtárában.

Bátran izleld a folyáskát,
Mely igen friss kút fejekről
Tér-mezőmet élteni.

Feltűnő, hogy egy kath. pap ünnepélyénél a versszerző képeit mind a pogány mythológiából válogatja; de ezen annál kevésbé ütközhetünk meg, mivel tudjuk, hogy kivált Rájnis oly mélyen hatott a klasszikai irodalom tanulmányozásába, hogy hatása alól még akkor sem emanczipálhatta magát, mikor egy ily keresztény eszme fakasztotta énekre.

Mindent összevéve: Rájnis ügyes verselő; van nyelvének némi tisztasága, könnyedsége; stíljének itt-ott bizonyos emelkedettsége s nemessége: de a tárgy kerekded compositiójával épen oly keveset törődik, mint társai. Eszméje; mikor meg akarja testesíteni, mintegy szétfoly, ellaposul a formalismus nyügei közt. Kiadatlan s említett versei itt-ott közel járnak az óda hangjához s hazafi érzése néhány szép stróphában nyilatkozik igazi bensőségében. De még ezekben is mindenütt észrevehető, hogy a költői forma előtte a fő s nem a költői eszme.

E példák után következik a *K a l a u z » Megszerzés «*-e a melyből észrevehetni, hogy a magyarok a közbeszédben is mindenféle versekkel ének. Csodálatos, hogy Rájnis mily roppant tévedésben volt erre vonatkozólag, s mennyire félreismerte a közmondásainkban s példabeszédeinkben lüktető rhythmus természetét. Mennyire iparkodott bár mily erőszakos okokkal bizonyíthatni, hogy egyedül az a helyes út, a melyen ő haladt. De másfelül igen sok sor, a melyet idéz, se nem példabeszéd, se nem közmondás, pl. Pénzt teremt akármiből is (60 l.), Szent az, mit a király parancsol (U. o.), Haszontalan here ember (53 l.) stb. Azt jól vette észre, hogy nyelvünk szépen hangzik a klasszikai formákban: de ez a szempont aztán képtelenségekre vezette. Hogy megtépi, szaggatja, máshol mennyire kibővíti, élvezhetetlenné teszi a legszebb népi kincseket. Mind semmi, csakhogy célját érje. Fogalma sem volt arról, hogy minden nemzetnek megvan a maga rhythmusa, mely népdalaiban s a népi zenében tartotta fenn magát s melyet csak ezekből lehet sikerrel tanulmányozni.

Mindennél azonban sokkal fontosabb a Kalauz II-ik része, a regulák könyve, a melynek előbeszéde nagyon tanulságos. Tudja, hogy a haza sorsa össze van kötve

nyelve fölvirágzásával. Ő szereti hazáját, azért szereti nyelvét is. Nem azért fog tollat, hogy egy bizonyos törvényt hirdessen. Azért írta e könyvet, hogy a »magyar beszédnek igaz hangjait kinyilatkoztassa«, a melyekkel »talán még azt is megnyerhetjük, hogy nyelvünknek hasonlíthatatlan szépségét külső nemzetségekkel is megszeretessük.«

E rész 3 fejezetre van osztva.

Az I. fejezetben »A poéta egynehány eleve való rossz itéleteket megczáfolván, utat nyit ama hat forrásra, a melyből ered a szótagoknak igaz mérséklése.«

A szótagok mérséklését idégen nyelvekből nem tanulhatni, sem a közbeszédből. A poétának gondosnak kell lennie, mindenből, mindenhonnan csak a legjavát kiválogatnia. Van sok szó, melyet a magyar a közbeszédben nagyon keveset, vagy épen nem használ. Tehát a ki csak a közbeszéd után indul: igen sokszor félakad. De viszont a szótagok mérséklését a kézírásokból és kinyomtatott könyvekből is nehéz megtanulni. Mily csúful irnak némelyek: széppen, édesdedden, lakókó stb. Vannak, kik a kérdő e hangot vonással jegyzik meg, némelyek az n határozói ragot megkettőztetik: vizenn, vagy így irnak: eggyet, eggyen, eggyed stb. Ő e tekintetben különösen Párizzpápaít, Káldit és Pázmányt követi, de — mint maga mondja — nagy vigyázással.

A II. fejezetben egész nyelvtant ad. Rájnis még diphtongusokról is beszél, pl. az ilyen szókban; h a j, f á j, p é j, r o j t. A j csak akkor egyes hang, ha két vocalis közt áll, pl. e r d e j e. Itt tehát rövid, de pl. v a j h a n a k az első tagja hosszú.

Legnevezetesebb az, mit a h hangról ír.

Rájnis s vele együtt Baróti is úgy vélekedtek, hogy a h nem késlelteti az előtte való szó végtagocskáját, ha mássalhangzó után következik is. Ezert némelyek csak l e h e l l é s n e k veszik. A helyzet okozta hosszúság csak akkor lesz érezhető szerinte, ha ugyanazon szóban fordul elő a h egy más mássalhangzó után. Fáj a füle — ugymond, ha ily verset hall.

Meg-térhélük vállát; a nagy tērnhē földre lē-nyomja. Sajátságos, hogy az egy azon szóbeli hosszúságát észre vette a h-nak, de ha a h másik szóban fordul elő, úgy vélte, hogy az nem okoz hosszúságot, pl.

Bátor huszár . . Szerinte ezt így kell »mérsékelni« : — uu —

Révai ismerte föl e tévedést, mely bizonyára a latin nyelv és latin prosodia utánzásából eredt.

Ezután Rájnis összefoglalja röviden a prosodiai szabályokat, hogy pl. minden egyes magánhangzó a kettőshöz képest röviden hangzik, a diphtongús hosszán hangzik, egy mássalhangzó nem okoz hosszaságot stb.

Látni való, hogy e szabályok ma is teljesen érvényben vannak, s minthogy ezeket csak a nyelvtan segítségével lehet megállapítani, azért Rájnis behatón foglalkozik az orthographiával is. Elmondja, hogy jelzik a hosszú, hogy a rövid hangot. Természetesen sok önkényesség van e szabályokban, pl. íme, kísérem, vitatom stb. szavak első tagját épen nem szokás hosszúnak venni, ámbar van bizonyos szabadsága e tekintetben a mai poétának is, hogy a kétes, vagy közös hangokat a szükség szerint vehesse hosszúnak vagy rövidnek. Hogy az u hosszán hangzik, minden szó utolsó tagjában, szintén merev szabály. Igaz, ezek hosszúak: háború, tanú, varjú; de már pl. hamu nem mondható hosszúnak.

Nem is annyira az általa megállapított szabályok fontosak irodalmunk történetében, mint inkább az ő szempontjai, felfogása módja. Prosodiai ellenfele Báróti Szabó csak a közbeszéd után indult; Rájnis az etymológiát is tekintetbe vette. Ha — ugymond — a betűk megkettőzésében a tudós magyarok egymástól különböznek; vigyázzunk a szóeredésre. De mind a mellett újra nagyon téved, mikor azt mondja, hogy ha b, d, f, g, k, p, t összekeverednek l, ly, vagy r hangokkal, ezek nem késléltetik az előtte levő vocalist, pl. ábrak, földrot, böltem, stb.

A mit az elisióról mond, szintén figyelmet érdemel. Itt ő tökéletesen fejen találta a szeget avval a véleményével, hogy az elisió csak akkor van megengedve, ha a közbeszédben tényleg használatos, pl. gazdasszony. Tudjuk, hogy Szabó s még később Kazinczy is erősen védelmezték az elisiót, Kazinczy sokszor mondá, hogy ha senki nem él is vele, ő használja, mert a fülnek jól hangzik s mert szép.

Az idegen nyelvből átvett szavakat nyelvünk egészen megmagyarítja, azért, úgy kell velök élnünk, mint ha eredeti magyar szók volnának, mert a »magyarnak szájából az idegen szó is magyarúl hangzik.«

Ezek a legérdekesebb s a Rájnisnak sok tekintetben helyes felfogását mutató szabályok, a melyeket ő eladdig egymaga formulázott az elméleti úton. Csak a nevezetesebbekre terjeszkedtünk ki s itt is jobbra tévedéseit soroltuk fel: de ezekből is látható, hogy mindez k e z d e t n e k elégséges volt. S talán Rájnis könyve a fejletlen irodalmi állapotok közt is sokkal nagyobb hatást tesz: ha példáiban ki nem kel Kalmár György és főleg Baróti Szabó ellen, a kiről mindig neheztelő hangon beszél, hogy az ő előtte mert föllépni nyilvánosan.

A regulákat követi a megszerzés, a melyben Ráth Mátyás ellen kel ki, a ki Kalmárt és Bod Pétert védelmébe vette Rájnis ellen. Nem tagadhatni, hogy ő elég nagy készüllettel fogott mindig tárgyához: de inkább szörszálhasogató volt, mint a dolog természetét kutató kritikus. A magánéletben ép oly kevés ellenmondást tűrt, mint az irodalomban. Pontról-pontra veszi ellenfele állításait, így a Ráth »levelét« is (a Magyar Hirmondónak egy számát érti) s úgy veri vissza a támadást. Kíméletlen módja s eljárása e tekintetben nem tett a magyar kritika fejlődésében oly nagy hatást, mint a Baróti merészsége, nyelvi belső erőszakossága a magyar költői stíl fejlődésében. A vita azon fordult meg, hogy Rájnis a Kalmár Prodrómu s-át rossz könyvnek mondá, a miben igazsága volt, de természetesen ő oly éles gúnynyal szólt, mely komoly irodalmi polemiában szinte ritkítja párját. Ráth nem védelmezi a Prodrómus jószágát, csak annyit jegyez meg, hogy kár volt a szegény, Kalmár Györgynek oly irgalmatlan vágásokat adni. Erre Rájnis azt jegyzi meg, hogy ő nagyon sajnálja, hogy a »hir-közlő« (Ráth) minden kis »érvágást« irgalmatlan vágásnak mond. Állítását fentartja, sőt még új bizonyítékokkal is megtoldja. Rájnisnak minden polemiájában, úgy ebben is sok ízetlenség, sok erőltettség van. Minden áron el akarja hitetni, hogy klasszikai formájú verseket ő írt legelőbb. Nem tehet róla, hogy Ráth azokat nem látta. Felsorol többeket, a kik látták s ez az oka, hogy Szabó felszólította őt, hogy együtt lépjen föl vele. De Rájnis nem akarta a Baróti gyarló verseivel egyszerre adni ki a magáét. Nagy tévedését, hogy a külföldi nemzetek azért is nagyra becsülik nyelvünket, mert közmondásaink a régi görög és római mértékben képződtek, még újabb példák-

kal bizonyítja s nagyon büszke arra, hogy ő födözte föl a közmondásokban nyilatkozó prosodiát stb.

De mind ezek szelid észrevételek. Rájnis meg is sokkalja eddigi nyugodtságát s jól kiadja ellenfelének. Ráth szerinte nem jó író, mert az n-t megkettőzteti (Dunánn) úgy, mint a gy-t (egygy), a z-t meg nem kettőzteti, (közé, közül, a hosszas hangzót nem jegyzi meg e szóban mi (nos) s végre, mert rövid hangzót is meghosszít (kapú, rövid). Rájnist sértette, hogy az ő példáját mennél kevesebben követték. Ráth szerint jó lenne a szerte lakó magyarságnak különféle dialectusait összehasonlítva követni, mert oly része is van a magyarságnak mint a dunántúli, a melyet literator nem követhet Rájnis helyesebben fogja fel a dolgot. Mindegyik dialectusban van valami jó s valami rossz hangzás, a melyet poeta nem követhet, ezért kell a tudós magyarok műveit tanulmányoznunk, ő ennek köszöni jó magyarságát stb.

Rájnist azonban nem sokára Ráthnál sokkal bátrabb s nagyobb erejű ellenség támadta meg még pedig egész könyvvel Barótinak a »ki nyertes a hangmérséklésben?« című műve valóságos olajat öntött a tüzre. Barótit rosszul érintette a Rájnis éles, gúnyos hangú megjegyzése és sietett fölvenni a vitatkozás fonalát. Baróti be akarta bizonyítani, hogy Rájnisnak egész rendszere hibás, mikor egyszer a közbeszédre, máskor a régi irodalomra s ismét máskor egyéb okoskodásokra támaszkodik s egyszer a közbeszédnek ezt, máskor másik dialectusát tartja jónak s követendőnek. Baróti azután példákkal mutogatja meg, hogy a közbeszéd tökéletesen eligazít bennünket a vitás pontokra nézve: kár tehát oly bonyodalmas rendszert inaugurrálni, mint a Rájnisé.

Rájnis erre még kíméletlenebbül lépett föl Baróti ellen a »Magyar Virgilius Első darab. Pozsony, 1789« című könyvében, a melyet Szily János szombathelyi püspöknek ajánlott. Előljáró beszédében rövid életrajzát adja Virgilnek s utal arra, hogy egyszersmind kiadja e fordítással együtt ellentőírását is, hogy a tudóskákat elijeszze a becsmérleéstől, a kik, ha tovább is békétlenkednek ellene: Sértőírását is kibocsátja. Ezután következik maga a fordítás: 10 db. ecloga, a melyekhez igen érdekes jegyzetek vannak csatolva.

Fontosabb azonban a könyv másik része, mely »A Magyar Virgiliushoz tartozó sisakos paizsos kardos mentő-írás« címet visel. Röviden ismétli benne a Kalauz ismeretes szabályait. Különösen hangsúlyozza fő és alapelvét, hogy a közbeszéd nem elégséges a hangmérséklés megállapítására, mert pl. az n határozó ragot a jó írók soha sem kettőztetik meg, a közbeszédben pedig kettőztetve hangzik. Sok példát felhoz s látszik, hogy ő fejelemzett gondolkozású ember volt. Nem szólt volna Ráth ellen, ha nem akadt volna újabban egy »trombitáját felette dagadt pofával fúvós«, ki új zenebonát kezdett, ki Ráthnak pártját fogta egyszermind a maga sérelmeit is megtorolni ohajtván. »Erdélyi Baróti Szabó Dávid — így ír Rájnis — ez a diadalmas hadi vezér: Szabó Dávid, ki hajdan jezsuita társam volt, most pedig ellenségem: Szabó Dávid, ki egyébaránt jó hazafi, buzgó keresztény, jámbor pap, kinek szeme héjáról (a mint maga bizonyítja) a kelevény csodaképpen takarodni kezdett, mihelyt áhétatos verseket írt, ki a vasvári szent szüzet látogatván és annak utána áhétatosan könyörögvén, csodaképpen megnyerte azt, a mit e versekbe foglalt:

Lelt az hideg: patikát, orvost meggyőze, kiáltlak.

Édes Anyám! s többé nem mere lelni hideg.

Szabó Dávid a hadi Seregét ellenem indítja! — Jól vagyon! — Nosza! lóra vitézek! fegyvert vonjatok, emberkedjetek! stb.«

»De — úgymond — ingyen majd megmutatom, hogy ő kegyelme olyan magyar poéta, kit poéta poétának, magyar magyarnak nem tarthat. Megmutatom azt is, hogy ő kegyelme olyan író, kinek írásából nyilván megtetszik, hogy abban, a mit a kőszegi poéta (Rájnis) írt, sőt abban is, a mit ő kegyelme maga írt, teljességgel semmit sem értett.« Azután a bizonyításhoz fog szokott apparatusával. Apróra szedi Barótinak a Komáromi földrengésről írt versét, a miből azt következteti, hogy Barótit poétának nem lehet mondani.

Némelyek dicsérik Baróti magyarságát. De Rájnis szerint az igaz magyarnak tudnia kell 1) a szók igaz értelmét, 2) a szóeredés és kapcsolás módját, 3) illő összeszerkesztését a szavaknak s 4) a közszólás tulajdon módjait.

Baróti mindezt nem tudja. Rájnis polemiájának éle különösen a Baróti merész szórakása ellen irányul; ez volt az a pont, a mely ellen Révai is egész erejével kikelt. Gúnyosan kikel ellene, hogy Baróti Révait téhen úton czammogónak merte mondani. »Szabó Dávid deákul gondolkodik s azután gondolatit szóról szóra magyarra fordítja, következőképpen ő kegyelmét magyar magyarnak nem tarthatja« stb. Azután Révai ellen is védelmezi a h hangról alkotott. már a Kalauzból ismeretes felfogását.

Rájnis logikus főnek látszik még ott is, a hol alapja gyöngé, ingatag. Ennyi erélyt és önbizalmat, ellenfele iránt ennyi lenézést, sőt megvetést, gőgöt és gúnyt alig találhatni az akkori írók munkáiban. Ő figyelemre vesz minden szempontot, a melylyel nézetének helyességét bebizonyíthatja. Három munkájában is ismétli magát. Körömszakadtig nem enged. Mélyen meg van győződve igazságáról s ezt ki is mondja minden alkalommal, valahányszor csak szerét ejtheti.

A M e n t ő í r á s t a T o l d a l é k követi, melyben »a Magyar Virgiliusnak szerzője a Kassai Magyar Muzeumról jelesbben pedig az abban foglaltatott fordítás mesterségének reguláiról való ítéletét kinyilatkoztatja « Örül a szerkesztők nemes igyekezetének, de megrójjá őket, hogy Baróttal szövetkeztek. Azután rendre veszi Bacsfányi nézetének minden egyes pontját a fordításról. Szerinte r a b i, k ö z és jeles fordítást lehet és kell megkülönböztetnünk. Rájnis azután mindegyiket megmagyarázza még pedig Bacsfányi véleményének megczáfolásával.

Polemiái némileg fölrázták az akkori írók nyugalmát, s általában véve Rájnis részére állottak, kivéve Bacsfányit, a ki oltalmába vette társát, Barótit. Révai többek közt így ír Kazinczynak: »Rájnis azért, hogy jezsuita köntöst viselt valaha, még sem hasonlott úgy el a józan ítélettől, hogy bár társa kedvéért láttassék megkérleltetni, ennek nyilvánosságos, hibáit magasztalja, mást pedig, ki igazat mondott, kivált azért, hogy idegen renden lévő, annyival is buzgóbban meghazudtoljon. Ily gyávaság nem fér az ő egyenes szívéhez.« *)

Orczyhoz ugyancsak Révai ezeket írta: Rájnissal a mi pere vagyon (Szabó Dávidnak) — abba nem avatkozom, Maga Szabó az oka. Miért ingerelte fel Rájnist »ki nyertes?« könyvecskéjével? ott piszkálta Rájnist úgy, hogy

*) Idézve Csaplárnál: Révai M. élete. II. k. 354. 1.

fel kellett háborodnia és maga melegségére kiszállania. . . . Szánom Szabót, de nem segíthetek rajta. Rájnis nem könnyörül, mert ő sértette meg először.« *)

Bacsányi a Magyar Múzeum III. füzetében írt replikát Rájnis ellen, mire Rájnis a következő, szenvedélyes hangú értekezéssel felelt: »Apulėjus tüköre. Melyben a Kassai Proteusnak képét, és annak sokféle tsúfos tüneteit láthatni.« **) »A hetyke íródeák — így ír Rájnis — nagy haragra fakadott és a Kassai Múzeumnak harmadik negyedét egy hosszú írással megtoldotta, melynek foglalatja nem egyéb, hanem gorombaság, tudatlanság és nevetésre méltó kevélység.« Aztán sorba veszi a vádpontokat, kezdvén azon, hogy Bacsányi őt kutyának mondja (?), nem tudja a fordítást a követéstől megkülönböztetni s megveti a dicséretet, melyet Rájnistól kapott. Tizenhét jelenésben mutatja a tükör Bacsányit badarabbnál badarabb képekben, a melyek Rájnis szórszálhasogató természetére élénk világot vetnek. Sok tévedés van e túlzásban s legkevésbbé van igaz, mikor Ossianról ír, a kit Bacsányi a legnagyobb költőkhöz hasonlított s méltán. A mi azonban a fordítás szabályait illeti: jobbadán Rájnisnak kell igazat adnunk, a ki szintén az a l a k- és a n y a g h ű fordítást, védelmezi, de ennek bizonyos fokozatait különbözteti meg mindenütt saját fordításait, meg a Kazinczyéit vevén irányadókul.

Rájnisnak a fordítás szabályai feletti polemiáit túlságosan szigorúan itélték meg eddig irodalmunkban, főképp Radó és Bayer, amaz a fordítás történetéről írt művében, emez a Bacsányiról szóló életiratban. Tagadhatatlan, hogy Rájnis szenvedélyes, epés temperamentum levén: sokszor túlment a józan illem határán. De az ő úgynevezett mocskolódásai, durva sértegetései nem egyedüliek akkori irodalmunkban. A kik nem ismerik azon epistolákat, melyeket Bacsányi e polemia alatt Barótihoz intézett, hogy őt kibékítse, — még legalább jóhiszeműleg járnak el. De a kik ez epistolákat ismerik: csodálatos, hogy azokban Bacsányi mérgeződését, haragját, boszankodását finomabban látják kifejezve, mint a milyen Rájnis prózája. Nincs valami szenvedhetetlenebb a versbeöltöztetett csúfolódásnál. Nem lehet mondani, hogy Bacsányi azon ismertetésekben, a melyeket Miltonról és Ossianról írt, művelt aesthetikai érzéket, beható, világos gondolkodást, mély és alapos fel-

*) U. o. 314. l.

** Kézirat a m. tud. Akadémia könyvtárában. M. lrd. 4r. 19. sz.

fogást nem mutat. E tekintetben Rájnis egészben véve vele össze sem mérhető főleg, ha a mostani aesthetikai elvek mértékét alkalmazzuk rájuk. A Bacsfányi és Rájnis iránya és pályája közt nagy volt a különbség. Amaz, bár jól ismerte a klasszikai költészetet, inkább a német befolyás alatt áll, inkább a modern irodalom remekein táplálkozik, azokat tanulmányozta, élvezi és bámulja: emez testtel-leléekkel, egész meggyőződésével a klasszikai iskola híve; előtte semmi sem szép, a mit nem a régi klasszikus költők írtak, vagy a mit nem ezek modorában alkottak. Innen már most könnyen belátható: miért nem tudta élvezni Rájnis a Milton és Ossian remekeit s miért vette föl a tollat a Bacsfányinak helyes szempontból kiinduló kritikái ellen az A p u l e j u s t ú k ö r é b e n.

Ez a helyes irodalomtörténeti szempont, melyből e kritikai megjegyzéseket, vitatkozásokat tekintenünk kell. Feltűnő, hogy e polemiából némelyek a két ember magánjellemeire igen rossz következtetéseket vonnak le. Elmondják, hogy Bacsfányi milyen férfiasan verte vissza Rájnis méltatlan megtámadásait, hogy Bacsfányi némes magatartásával hallgattatta el Barótit stb. Mi azt hisszük, hogy a Bacsfányi férfiasága ellen mindig latba lehet vetni a Rájnis komolyságát. Igaz, volt Rájnisban sok, mit részint neveltetésének, részint ifjúkori tanulmányainak köszönhetett, a mi reá a kolostor sötét, vak engedelmességet parancsoló falai közt ragadt. Megvolt egész életében az a parancsoló hangja, mely ellenfeleitől majd olyan vak hitelt és engedelmességet kivánt, mint a milyet ő a kolostorban elsajátított. E professori hang nagyon meglátszik egész működésén, táplálva oly előítéletektől, melyek a p a p n a k kimondott véleményét mindenben helyesnek hirdetik. A társaság, melyben élt, még inkább megerősíté e balhiedelmet benne. Láttuk fentebb, hogy társai neki adtak igazságot Baróti ellen kivált. Mi nem akarjuk mentetgetni. Vasakarata, indulatosága, táplálva a szörszálhasogatásnak attól a fajától, mely az ellenfélnek egyetlen szavát sem tudja jóvá hagyni: sokszor túlmentek a határon. De vajjon a Bacsfányinak Barótihoz intézett epistolái mentek-e a boszankodásnak még a Rájniséinál is erősebb színétől? Vajjon Révainak is néhány levele s verse nem viselnek-e magokon hasonló bélyeget? S miért kell éppen Rájnist áldozatnak kiszemelnünk, holott ő, mint pár excellence polemikus író több elnézést érdemel?

Olvassuk csak Bacsfányinak »Tartóztatását,« a melyet Barótihoz írt:

Mit vélne minden más tudós és bölcs magyar,
Látván, hogy ezt ma szóra méltóztatnod,
Holott az első hely miatt irigykedő
S önnön magát felhőkbe felmagasztaló
Gógós poeta gúnyolását a minap
Fel sem vevéd; sőt durva mocskos fegyverét,
Rozsdás sisakját, s homlokán csúf szarvait
Mosolyogva nézvén, rajta szánakodhatál?...

Vagy olvassuk a IV. számú epistoláját:

Ám légyen úgy! Ha már eszére nem jöhet,
Ha semmiképen nem szűnik boszontani,
S nem tűrheted tovább e sült agyú
Czinkos fiúnak vad szeleskedéseit,
Otromba váddal terhelő szidalmait,
És mindezeknél mocskosabb dicséretit:
Fogjad hatalmas tolladat! s rajzold le jól
Talpig tetőtől. Hadd tekintszen képire,
Hadd lássa, mely rút az; s legyen másoknak is
Példás ijesztő váz gyanánt....

Ha van pofája még,

S egészen el nem tűnt szemérmé: megpirul.

S elundorodván képítől, magára tér.

Ha pedig irigy dühébe fúlva meggöbed:

Akkor te nyugodalmasan dolgozhatol. stb.

Vajjon ez-e az a férfias magatartás, lovagias elhallgattatás, önmegtagadó tőrés, mely az ellenfélt nemes megbánásra készíti? Ez-e az a komoly, mérsékelt, önérzetes, de ellenfelét kímélő polemia hangja, melyet a Bacsfányi-védők Rájnis ellen amannak határozott előnyére fölemlegetnek? Mi úgy hiszszük: Rájnis viselte magát oly férfiasan, mint ellenfelei, sőt működési terét tekintve, még férfiasabban is. Elismerjük, hogy Rájnis hangja a mai izlésnek igen visszatetsző: de vajjon mennyivel különb a Bacsfányi lenéző, megvető s minden érdemét megtagadó »Tartóztatás«-a, melyben inti Barótit, hogy hallgasson?

Rájnis modora, igaz, már magában sem volt olyan, mely őt, úgy is mint embert, úgy is mint literatort megkedveltette volna. Szavára kevesen hallgattak s hamar kész lett az ítélet, hogy ő veszekedő ember, a ki senkivel

sem fér össze. Elismerjük, hogy mind e nem épen dicséretes tulajdonsággal nagy mértékben bírt: de azt állítjuk, hogy ellenfelei éppenséggel nem maradtak hátra mellette e megrovandó tulajdonságokban. Sajnáljuk, hogy Rájnis tüzes föllépése nem teremtette meg a várva-várt eredményt kritikánk fejlődésében. Kalauza kevés hatást tett, de főszempontjainak, a melyeket főntebb kiemeltünk, többé-kevésbé minden író fejet hajtott. E könyv, azt lehet mondani, eladdig a legtöbb gonddal kiállított munka volt, rendszeresen írva. Ő mindenesetre az elsők közt volt, a kik ellenvéleményt támasztottak s védték a magokét oly erősen, annyi bátorsággal, melynek fele is elégséges lesz vala az ébredező irodalomban. Egészen az írói pályára szentelte magát, hívén, hogy a fölkellett közszellem a klasszikai izlés fényes napjától tenyész s fejlődik tovább. Annyi epével s gúnynyal írt, mint korában senki. Egész rendszerbe igyekezett foglalni a magyar prosodia elveit s pólemiái, mióta a hitviták lezajlottak, az elsők közé tartoznak, a melyek a szabad gondolkodás s véleménynyilvánítás útjait egyengették s megmutatták, hogyan kell a hibákat ostorozni.

Törekvései, épen úgy mint társáé, beleolvadtak ama kor politikai, társadalmi s irodalmi viszonyaiba, a melyeknek élénkítésében neki is sok része volt. A klasszikai szellem, a melynek egyik legtüzesebb bajnoka Rájnis volt, tovább fejlődött s más irányt vett. De irodalmunk folyvást érezte s ma is érzi e küzdelem hatását. Mert föltétele volt az a nemzeti irodalom ébredésének, kiindulván a mult emlékeiből s idegen nemzetek szellemének tanulmányozásából s megvetvén a jövő alapját.

A kilenczvenes évek reformtörekvéseinek, a megindult szabad vizsgálódásnak volt Rájnis egyik úttörője s ebben van az ő elvitázhatatlan irodalmi érdeme. Így fogva fél működését: sokkal jelentékenyebb alakjául tűnik ő fel irodalmunknak, mint a hogy az egyoldalú aesthetikai szempont. mutatja. Bármennyit küzdött egész pályáján: élte delén megnyerte a megérdemelt jutalmat s bizonyára avval a hittel hajtotta fejét örök álomra, hogy: nem hiába élt!

